

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:15.05.2022 ✓Accepted/Kabul:31.08.2022

DOI:10.30794/pausbed.1117053

Research Article/Araştırma Makalesi

Ökde, F. ve Özer, R. (2023). "Kentlerde Zorunlu Göçün Etkileri: Hakkâri Örneği", *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 55, Denizli, ss. 61-80.

KENTLERDE ZORUNLU GÖÇÜN ETKİLERİ: HAKKÂRİ ÖRNEĞİ*

Fatma ÖKDE**, Revşen ÖZER***

Öz

Göç konusu, geçmişten günümüze kadar üzerinde konuşulan ve güncelliğini koruyan bir konu olup birçok disiplin tarafından farklı yönleriyle tartışılmaktadır. Türkiye, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle ve geçirdiği tarihsel süreç boyunca uluslararası ve ulusal göçe maruz kalarak, göç olgusundan fazlasıyla etkilenmiştir ve etkilenmektedir. Türkiye’de 1950-1980 yılları arasındaki iç göçler ekonomik sebeplerden kaynaklanırken, 1980’lerde bu sebeplere güvenlik sorunu da eklenmiştir. Doğu ve Güneydoğu’da başlayan PKK terör örgütü ve devlet güçleri arasındaki çatışmalar nedeniyle köylerin boşaltılması sonucu yüz binlerce insan kentlere göç etmiştir. Çalışmada, köy boşaltmalarından etkilenen Hakkâri’de ortaya çıkan sorunlar irdelenerek göç deneyimi yaşayanların sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan geçirdiği değişim araştırılmıştır. Araştırmada, açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan yapılandırılmış bir nitel araştırma yöntemi olan derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda kentte nüfus artışı sonucu altyapı, eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında yetersizliklerin olduğu, katılımcıların açıklamaları doğrultusunda tespit edilmiştir. Göçle gelenlerde ise konut sıkıntısı, işsizlik, adaptasyon sorunları, dışlanma, geçim sıkıntısı ve insani ilişkilerin bozulması gibi sorunlarla karşılaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Zorunlu göç, İç göç, Göç türleri.

EFFECTS OF FORCED MIGRATION IN CITIES: EXAMPLE OF HAKKÂRİ

Abstract

The issue of migration is a topic that has been talked about and kept up to date from past to present, and it is discussed from different aspects by many disciplines. Because of its geographical location, Turkey has been exposed to international and national migration throughout its historical process, and has been and is greatly affected by the phenomenon of migration. While internal migrations between 1950-1980 in Turkey were caused by economic reasons, security problems were added to these reasons by the 1980s. Hundreds of thousands of people migrated to the cities as a result of the evacuation of the villages due to the conflicts between the PKK terrorist organization and state forces that started in the east and southeast of the country. In this study, the problems that emerged in Hakkâri, which was affected by the village evacuation, have been examined and the social, economic and cultural changes of those who experienced migration have been investigated. In this study, in-depth interview method, which is a structured qualitative research method consisting of open-ended and closed-ended questions, has been used. As a result of the study, it has been determined in line with the explanations of the participants that there are deficiencies in the infrastructure, education, health and employment areas as a result of the population increase in the city. On the other hand, problems such as housing shortage, unemployment, adaptation problems, exclusion, financial difficulties and deterioration of human relations were encountered among those who migrated.

Keywords: Forced migration, Internal migration, Types of migration.

*Bu çalışma Fatma ÖKDE danışmanlığında Revşen ÖZER tarafından hazırlanan "Zorunlu Göçün Sosyo-Ekonomik Etkisi: Hakkari Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Çalışma için Hakkari Üniversitesi Etik Kurulundan 2021/56 sayılı ve 13.09.2021 tarihli etik kurul onayı alınmıştır.

**Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, HAKKARİ.

e-posta: fatmaokde@hakkari.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0003-0761-8949>)

***Yüksek Lisans Öğrencisi, Hakkari Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, HAKKARİ.

e-posta: 201404005@hakkari.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-1355-171X>)

1. GİRİŞ

Göç; üzerinde düşünülerek, artıların ve eksilerin hesaplandığı bir süreç sonunda alınan kararla gerçekleştirilen rasyonel davranış biçimi olarak ifade edilebilir (Yılmaz, 2014: 1691). Göç konusu ile toplumsal olgular arasında kuvvetli bir etkileşim söz konusudur. Birbiriyle bağlantılı ve birbirinden etkilenen iki unsur oldukları söylenebilir. Nitekim göçün meydana gelen farklı şekillerinin toplumda belli başlı yansımaları olmaktadır. Bu farklılığı oluşturan durumlardan biri de iç göç dalgalarıdır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, kırsal nüfusun yoğunlukta olmasından dolayı ortaya çıkan iç göç hareketleri fazlasıyla önem arz etmektedir. Bu tarz ülkelerde göçlerin nedenini genellikle uygulanmakta olan ekonomik politikalar oluşturmaktadır (Tümtaş, 2009: 112). Uygulanan politikalar sonucunda bazı durumların ortaya çıkması göç etmeyi zorunlu hale getirmekte, bazen tek seçenek yapmaktadır (Aksoy, 2012: 292-296). Türkiye’de de, tarımda uygulanan neo- liberal politikaların meydana getirdiği ekonomik göçlerin yanında, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesinde yaşanan terör faaliyetleri sonucu artan çatışmalardan dolayı kırsal bölgelerin boşaltılmasıyla, göç nedenlerinde büyük çapta değişme olmuştur (Tümtaş, 2009: 112). Askeri ve siyasi faktörlerin etkili olduğu zorunlu göç, kişinin rızası dışında meydana geldiğinden dolayı kişi üzerinde gönüllü göçten farklı sonuçlar doğurmuştur (Erkan ve Erdoğan, 2006: 82). Göç çeşitleri arasında en zoru olan, kişinin isteğine bakılmaksızın devlet tarafından gerçekleştirilen zorunlu göç, diğer göçlerden hem nedenleri hem de sonuçları bakımından farklılıklar taşımaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183). Türkiye’de meydana gelen ekonomik tabanlı iç göçlere 1980’lerin sonrasında baş veren terör olgusunun eklenmesi, zorunlu göçün yaşanmasına ortam hazırlamıştır.

Bu çalışmada öncelikle göç ve çeşitlerine dair bilgiler verilip, ardından Türkiye’nin iç göç tarihine kısaca değinilecektir. 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gerçekleşen zorunlu göç hareketi, göç mağdurlarının ifadelerinden yola çıkılarak tartışılmıştır. Göçün varış noktalarından biri olan ve göçten etkilenen Hakkâri ilinin göç süreci ve rolü değerlendirilmiştir. Zorunlu göç ile Hakkâri’ye gelen kişilerin yaşadığı sosyal, kültürel ve ekonomik değişimle birlikte, kent olarak Hakkâri’nin geçirdiği dönüşüm de tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Göç Nedir?

Göç, dünya üzerinde insanoğlunun var olmasıyla birlikte ortaya çıkmış bir olgudur (Deniz, 2014: 175). TDK’ye göre; genel anlamda siyasi, toplumsal, ekonomik nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gidilmesine, hicretine, taşınmasına göç denir (TDK, 2022). Diğer bir ifadeyle; ekonomik, sosyal, askeri, hukuksal, eğitimsel, kültürel, bireysel sebeplerle meydana gelen kalıcı ve geçici yer değişikliğine denk gelen dinamik hareketlilik şeklinde açıklanabilir (Çağlar, 2018: 26-49). Göçün tanımının temel unsuru, bulunulan yerden başka bir noktaya yapılan yer değişimidir.

Bir yerden başka bir yere gitmek olarak nitelenen göç olgusu, temelde yer değişikliği ve coğrafi bir hareketliliktir. Bu coğrafi yer değişimine dayanan olayın fazlasıyla köklü ve geniş bir soy ağacı vardır (Sağlam, 2006: 33-43). Yeryüzünün her noktasında bu duruma örnek olabilecek olaylar yaşanmış ve halen yaşanmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183). Yine de yalnızca bir yer değiştirme olarak nitelemek de doğru olmayacaktır. Zira nedenleriyle ve sonuçlarıyla kendine özgü bir yapıya sahiptir (Sağlam, 2006: 33-43). Bu yapıyla geçmişten bugüne kadar sürekliliğini korumuş ve toplumsal hayatın önemli bir evresi haline gelmiştir (Deniz, 2014: 175-177). Özellikle her toplumun yaşadığı bir olay olmasından (Kınık, 2010: 36) dolayı sosyolojik bir kavram olduğu söylenebilir (Tamer ve Birvural, 2018: 12-15). Aslında tam anlamıyla her yönü insanla ilişkili olan göç kavramı, toplumların aşına olduğu ve olmaya devam ettiği bir olgudur. Ne sadece yer değişikliği ne de yalnızca coğrafi bir harekettir. Merkezinde insan olan ve insana dair her şeyin etkilendiği sosyolojik bir olgudur.

Göçün oluşmasındaki nedenler, bazı temel başlıklarda toplanabilir. İlk olarak göç olgusunun yaşanmasının en önemli nedenlerinden biri olarak ekonomik nedenler gösterilebilir. Daha sonra sosyal, siyasal ve kültürel nedenler sıralanabilir (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183). Bunları detaylandırdığımızda belki de yüzlerce sebep çıkabilir. İnsandan insana, toplumdaki topluma göçe iten etkenlerde değişiklikler olabilir. Yani, neden olarak birçok faktör ölçüt niteliğinde gösterilebilir. Fakat göçün ana niteliğini irade oluşturmaktadır (Çağlar, 2018: 26-49). Çünkü insanların göç etmesi kendi seçimleriyle olabildiği gibi, rızaları dışında onları buna zorlayan durumlardan kaynaklı da gerçekleşebilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 9-15). Yapılan yer değişiminin gönüllü olarak mı zorunlu olarak mı gerçekleşmesi durumu, göçün şeklini, nedenlerini ve sonuçlarını belirler (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013: 252).

İnsanların göç etmek için birçok sebebi olabilir ancak iradeleri dışında gerçekleşen göçler daha farklı durumlar yaratmaktadır.

Göçün diğer boyutunu oluşturan unsur ise ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik ve siyasal sonuçları olan insani bir eylem olmasıdır (Sağlam, 2006, 33-43). Kişiyi göç etmeye yönelten sayısız duruma rağmen sonuç genellikle aynı olmaktadır. Bu ifadeden göçün birey üzerinde birçok soruna neden olduğunun defalarca kanıtlandığı olgusuna ulaşmak istenmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 10). Mesela günümüz koşullarındaki en bariz sorunlardan biri, göç edenlerin yerleşilen yerin sakinleriyle bir kültür çatışması yaşamalarıdır. Özellikle güncel olarak bu konu üzerinde yoğun bir ilgi ve tartışma mevcuttur (Aksoy, 2012: 292-296). Göçün nedenlerinde olduğu gibi sonuçlarında da bazı farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Burada irade boyutunda farklılaşan göç olaylarını örnek gösterebiliriz. Nitekim irade unsurunun niteliği, özellikle göçün sonuçları üzerinde önemli bir etki yaratmakta, hatta olayın seyrini değiştirebilmektedir. Kişilerin gönül rızası sonucu ortaya çıkan hareketin çıktıkları, kişinin istek ve beklentileri göz önüne alınmadan, mecburi şekilde gerçekleştirilen göçün sonuçları kadar ağır olmamaktadır. Buradan, göçlerin nitelik olarak tek bir kavram ile açıklanmasına karşın, aslında kendi içinde farklılaşan noktaları olduğu ve bu durumun göç olgusunu çeşitlendirdiği anlaşılmaktadır.

Göç olaylarında var olan farklılıklar, kavramın belli başlı gruplara yani türlere ayrılmasını gerektirmektedir (Orhan, 2018: 89). Süresine göre geçici ve daimi göç; ülke sınırlarıyla belirlenen iç ve dış göç; taşınma kararını verdiren durumun niteliği olan irade etkisi olarak gönüllü ve zorunlu göç kavramı; göç unsuruna dâhil olanların kitlesel ve bireysel özelliği taşıması şeklinde sınıflandırılabilir (Çağlar, 2018: 26-49).

2.2.Göç Türleri

Göç kavramsal açıdan tüm nüfus hareketliliklerini kapsamakla birlikte, bazı noktalarda farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar doğrultusunda göçler, nedenlerine, mesafesine ve süresine bağlı göçler olarak sıralanabilir.

Nedenlerine göre göçler de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Göçün gerçekleşmesinin isteğe bağlı olarak, gönüllü mü yoksa istek dışında zorunlu olarak mı gerçekleştiği önemlidir. Gönüllü göç, kişinin kendi istek ve beklentileri ışığında, bir yerden bir yere yarattığı coğrafi hareketliliğidir (Sarman vd., 2018: 34). Bu tarz göçlerde etkili unsurlar kazanç, iş sahibi olma, eğitim ve ulaşım da kolaylık gibi bulunduğu yerde sahip olamadığı ya da kendisine sunulmayan kaynaklar olarak gösterilebilir (Barışık, 2020: 11-15). Zorunlu göç, insanların kendi istekleri dışında (Tamer ve Birvural, 2018: 12-15) ekonomik, sosyal, doğal afetler, savaş, güvenlik gibi konularda oluşan zorlayıcı durumlardan dolayı, kişinin istemsiz olarak yaşadığı göç çeşididir (Sarman vd., 2018: 34). Çoğu zaman devletlerin baskısı ile kişilerin mekân değiştirmeye mecbur kaldığı nüfus hareketliliğidir (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183). Göç literatüründe en ağır sonuçlar veren tür olarak bilinen zorunlu göç, tamamen dış etkenler nedeniyle kişinin rızası dışında meydana gelmektedir.

Kişilerin yer değiştirme hareketini, kat ettikleri mesafeye göre, yani kendi ülke sınırları içerisinde kalıp kalmadığına bağlı gruplandırma ise iki şekilde yapılmaktadır. İç göç, kişinin yer değiştirirken ülke sınırlarını geçmeden hareket etmesi durumudur (Yılmaz,2019: 1711). Ülkenin genel nüfusu üzerinde bir etkisi olmamakta fakat bölgesel nüfus yoğunluklarını değiştirmektedir (Bostan, 2017: 1-16). Genellikle kalkınmamış, sanayisi gelişmemiş, ekonomik faaliyetleri sınırlı olan yerlerden, gelişmiş bölgelere doğru yapılan göçlerdir. Türkiye’de bu tarz göçler yaygın olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden, sanayisi gelişmiş olan Marmara Bölgesi, Ege ve Akdeniz Bölgelerine yapılır (Yılmaz,2019: 1711-1715). Göçün ülke sınırlarını aşarak uluslararası bir hal alması dış göçün muhteviyatına girmektedir. Daha çok çalışma amaçlı yapılan göçlerdir. Fakat diğer göçlere neden oluşturan etkenlerin dış göçte de etkisi olmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183). Ülke sınırı dışına yapılan bu türde göç, iç göçün aksine hem terk edilen hem de gidilen ülke nüfusunu etkilemektedir (Bostan, 2017: 1-16).

Nüfus hareketliliğini gerçekleştiren kişilerin gittikleri yerlerde kalma sürelerine göre değerlendirilmesi iki sınıflandırmayı doğurmaktadır. Daimi/Sürekli göç, kalıcı şekilde yapılan taşınma durumudur. Gidilen yere belli bir süre için değil, devamlı olarak kalmak suretiyle gerçekleştirilmektedir (Sağlam, 2006: 33-43). Yaşamak amacıyla temelli olarak yapılan bu yer değiştirme zorunlu veya gönüllü olabilmektedir. Geçici göç haricindeki diğer türleri kapsamaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183). Geçici göç, daimi olarak değil belirli bir zaman sonunda tekrar geldiği yere dönmek amacıyla yapılmaktadır. Genellikle mevsimlik göç olarak da ele alınmaktadır. İnsanların yılın belirli dönemlerinde birden fazla mesken değişikliği yapması ve sonunda yine geri gitmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Bu durum yılın bazı dönemlerinde düzenli bir sıklıkta sürmektedir (Sağlam, 2006: 33-43). Diğer yandan göçleri, tek başına veya aileyle sınırlı olan bireysel ve toplu olarak büyük sayılarda grupların gerçekleştirdiği kitlesel göç olarak da ayırabiliriz (Taşçı, 2009:177-190).

Göçü değişik formatlarda gruplandırmak, inceleme açısından avantaj sağladığı gibi durum analizlerinin daha iyi yapılmasına da olanak sunmaktadır. Türkiye tarihinde konusu geçen çeşitlerin hepsine rastlanılmakla beraber iç göç kavramının geçmişten bu yana sık sık yaşandığı; ancak zorunlu göç olgusunun ise örnek olabilecek sayıda olduğu söylenebilir. Söz konusu örnek olaya geçmeden önce Türkiye'nin iç göç tarihine kısaca girmekte fayda vardır.

3. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ HAREKETLERİNE TARİHSEL BAKIŞ

Göç, eskiden bu yana Türkiye'nin kültürel, iktisadi, siyasi ve toplumsal yapısını şekillendirmektedir (Akşit, Bozok ve Bozok, 2015: 94). 1980'lere kadar göç konusunda transit bir ülke konumunda iken, 1950'lerde sanayide atılan adımlarla gelişmekte olan ülkeler sınıfına girmeye başlamıştır. Bu durum Türkiye'yi ulusal ve uluslararası alanda göçün merkez noktalarından biri haline getirmiştir (Adıgüzel, 2020: 41-46). Türkiye hem göç alan hem göç veren bir ülke olmasının yanında, kendi iç bölgeleri arasında da göç trafiği yaşamaktadır (Yılmaz ve Çelik, 2018: 132-136). Ancak Türkiye'nin iç göç tarihinde çok eskiye gidemeyiz (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183). Çünkü 1950'lere kadar kayda değer bir göç olmamıştır. Hatta nüfusun büyük bölümü, uzun bir zaman kırsal bölgede yer almaktaydı (Bostan, 2017: 1-16). Türkiye'de iç göç, 1950 yıllarında sanayi adımlarından sonra artış göstermeye başlamıştır (Adıgüzel, 2020: 41-46). Türkiye'nin 1950-1980 arası yaşanan iç göçlerinin temel dinamiğini, ekonomik sebepler oluşturmaktadır. Sanayide yaşanan gelişmeler, tarımda makineleşmenin artması ve nüfusun çoğalması kırdan kopuşu tetiklemiştir. İnsanlar, kırdan işsiz kalınca çözümü kente gelmekte bulmuştur. Bu da gelişmemiş alanlardan gelişmekte olan bölgelere yığılmaların olmasına ve bunların neticesinde, kırsalda yoğunluklu olan nüfusun kentlerde birikmesi durumu ile karşılaşmıştır (Tekeli ve Erder, 1978: 301). Bu kopuşun 1980'lerden sonra niteliklerinde değişimler yaşanmıştır. Söz konusu durum ekonomik gerekçelere eklenen güvenlik sorunudur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan terör olayları bölgedeki kırsal kesimin, kitleler halinde kentlere göç etmesine neden olmuştur (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011: 441). Ülkede meydana gelen bu göçlerin genel nüfus üzerinde etkisi olmasa da, kırsalın boşalmaya başlamasıyla gelişme gösteren bölgelerin artan birey sayısı karşısında gelişmesi duraksamakta ve kırdan yapılan üretimin düşmesi de bölgesel ekonominin zarar görmesi sorununu oluşturmaktadır.

Türkiye'de, kırsal bölgelerden şehirlere doğru meydana gelen göçlerin, gelişmiş ülkelere nazaran oluşma nedenleri farklıdır. Gelişmiş bir ülkede göçü tetikleyen unsur, gelişmiş yerlerin cazibesi iken Türkiye'de yaşanan yerlerin itici etmenleri daha fazla etkili olmuştur (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011: 441). Söz konusu itici ve çekici kuvvetler şu şekilde açıklanabilir:

İtici faktörler; kan davaları, toprakların miras gibi nedenlerden dolayı parçalanması, tarımda makineleşme ile iş gücüne ihtiyacın azalması ve benzer durumlardan ötürü kırsalda yaşamın zorlaşmasıdır (Sağlam, 2006: 33-43). Bu faktörlerin içinde buldukları yaşam koşullarının zorlukları, ekonomik, güvenlik, savaş veya aileden kaynaklı sorunlarda yer almaktadır (Ceylan, 2012: 1-3). Çekici faktörler olarak; kent cazibesi, kent yaşamının eğitim, sağlık, ulaşım konularında sahip olduğu kolaylık ve yüksek yaşam standartları, iş olanakları, kazanç, fırsat olanakları gibi etkenler örnek gösterilebilir (Sağlam, 2006: 33-43). Kısacası göçlerde, gelişmiş yerlerdeki olanakların vaat ettiği refah ve hayat standartlarının çekiciliği etkili olmaktadır (Ceylan, 2012: 1-3). Göç hareketine itici faktörlerin etkisi çok fazla olmasına karşın, hareketliliğe dinamizm kazandıran asıl unsur çekici unsurlardır (Keleş, 1997: 174). İtici faktörlerin zorluğundan ve çekici faktörlerin verdiği umuttan doğan göçler (Kule ve Es, 2005: 272-273) neticesinde Türkiye'de kırsal ve kentsel nüfus oranları, geçmişten bu yana sürekli olarak değişmektedir (Sağlam, 2006: 33-43).

Türkiye'de kırsal ve kentsel nüfus oranlarındaki değişim, ülke içinde yaşanan göç durumunu ortaya koymaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183).

Tablo 1: Türkiye’de TÜİK (1927-2010) Sayım Yıllarına Göre Nüfus, Kent ve Kır Nüfusu

Yıllar	Genel Nüfus	Kent Nüfusu	Kent yüzdesi (%)	Köy Nüfusu	Kır yüzdesi (%)
1927	13.648.270	3.305.879	24.22	10.342.391	75.78
1940	16.158.018	3.802.649	23.53	12.355.376	76.47
1945	17.820.950	4.346.249	24.38	13.474.701	75.62
1950	18.790.174	4.687.102	24.94	14.103.072	75.06
1955	20.947.188	5.244.337	25.03	15.702.851	74.97
1960	24.064.763	6.927.343	28.78	17.137.420	71.22
1965	27.754.820	8.859.701	31.92	18.895.089	68.08
1970	31.391.421	10.805.817	34.42	20.585.604	65.58
1975	35.605.176	13.691.101	38.45	21.914.075	61.55
1980	40.347.719	16.869.068	41.80	23.478.651	58.20
1985	44.736.957	19.645.007	43.91	25.091.950	56.09
1990	50.664.458	26.865.757	53.02	23.789.701	46.98
1995	56.473.035	33.326.351	59.01	23.146.684	40.99
2000	67.803.937	44.006.274	64.90	23.797.653	35.10
2007	70.487.917	49.747.859	70.57	20.838.397	29.43
2008	71.517.100	53.611.723	74.96	17.905.377	25.04
2009	72.561.312	54.807.219	75.53	17.754.093	24.47
2010	73.722.938	56.222.356	76.26	17.500.632	23.74

(Kaynak: Özdemir, 2012: 3; Aydın ve Çiftçi, 2015: 196)

Tablo 1’de görüldüğü üzere; kırsal nüfus oranının %75’ten fazla olduğu dönemden, 2000’li yıllara doğru hızla değişen tabloda nüfusun artık üçte ikisi kentlerde yaşamaktadır (Başel, 2007: 517). Bu durum, 1950’lerde kent nüfusu %20’lerde iken, 2000’lerde bu oranın %80’lere çıkmış olmasından anlaşılabilir (Tekeli, 2015: 331). Üstelik kırsaldan kopuş bu yıllardan sonra da devam etmiştir. Son nüfus sayımlarına bakıldığında, kırsal yüzdelik tekli rakamlara kadar inmiştir. Ancak burada göçlerin dışında belediye kanunlarında yapılan değişikliklerin, özellikle 2012 yılında çıkarılan “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un sonucunda, yeni büyükşehir belediyelerinin kurulması, birçok köy yerleşim alanının mahalle kapsamına alınması ve kurulan yeni ilçelerin de büyük etkisi vardır. Zira kırsaldan kopuşun yanında kırsalın kent nüfusuna dâhil edilmesi de oranı oldukça düşürmüştür (Resmi Gazete, 2012: 1-82). Tablo 2’de, kır nüfusunun giderek azaldığı ve 2021 sonunda toplam nüfus içindeki payının %6,80’lere kadar çekildiği görülmektedir. Kırsal alanlardan kentlere yapılan göçlerin genel olarak belirli bir rota çizdiğini söyleyebiliriz. Özellikle ülkemizde bu rotayı belirleyen durum bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarıdır.

Tablo 2: TÜİK 2019-2021 genel nüfus sayımlarındaki son verilere göre kır ve kent nüfusu

Yıllar	Genel nüfus	Kent nüfusu	Kent yüzdesi (%)	Köy nüfusu	Kır yüzdesi (%)
2019	83 154 997	77 151 280	92.80	6 003 717	7.20
2020	83 614 362	77 736 041	93.00	5 878 321	7.00
2021	84 680 273	78 908 631	93.20	5 771 642	6.80

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Bölgeler arası ekonomik ve sosyal eşitsizlikler bir yeri sürekli göç veren bir konuma iterken, diğerini ise göçe maruz kalan konumda bırakmıştır (Yılmaz ve Çelik, 2018: 132-136). İnsanlar hayat koşullarında iyileştirme yapmak amacıyla gelişmiş bölge ve şehirlere gitmektedirler (Yılmaz, 2019: 1713). Göç veren bölgeler olarak Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgeleri dikkat çekerken, en çok göç alan bölgeler sıralamasında Ege ve Marmara ön plana çıkmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012: 164-183). Ülkemizde iç göç tablosu neredeyse sürekli olarak bu

ritüelde ilerken, 1980’lerde yaşanan kırılma sonucu var olan sebeplere güvenlik konusu da eklenmiştir. Bu durum 1990’larda vuku bulan zorunlu göçü doğurmuştur.

4. ZORUNLU GÖÇ VE TÜRKİYE

Göç türleri arasında yer alan zorunlu göç, diğer göç türlerinden gerçekleşme nedeni ve yarattığı sonuçlar bakımından farklı özelliklere sahiptir. Adından da anlaşılacağı üzere zorunlu göç, göçe zorunlu bırakılma durumudur. Zorunlu göçün gerçekleşmesinde kişinin isteği söz konusu değildir ve farklı nedenler bu duruma kaynaklık edebilmektedir (Keser, 2011: 11; Ekici ve Tuncel, 2015: 9-22). Bu kapsamda zorunlu göçler iki başlık altında incelenmektedir.

Doğa kaynaklı zorunlu göçler; çeşitli doğal felaketlerin yaşanması durumunda (sel,çığ,deprem vb.) güvenli bölgelere gitmek mecburiyetinden doğmaktadır ikincisi, insan kaynaklı zorunlu göçler; çatışma, şiddet, terör, baraj yapımı, etnik sorunlar, nükleer santral vb. durumların ortaya çıkmasıyla, bölgede yaşayanların can güvenliğinin tehlikeye girmesiyle kaçınılmaz olan kaçıştır (Keser, 2011: 11).

Zorunlu göçleri diğer göçlerle karıştırmamak gerekir. Kendiliğinden yapılan yer değiştirme ile zorunlu iskân politikaları nedeniyle ortaya çıkan durum aynı değildir. Toprakların parçalanması, kentlerde yaşayan kişilerden gelen teşvik edici iletiler, kırsal hayatın iticiliği ve kentin artan cazibesi, burada ancak ilave bir nitelik taşımaktadır (Akşit, 2015). Zira asıl etken olan insan ve doğa kaynaklı güvenlik nedenleri bu göçün temel yapı taşıdır.

Zorunlu göç, diğer göç türlerinden daha az yaşanmakla birlikte gerçekleştiği zaman da göçü yaşayanlarda daha fazla etki yaratmaktadır. Türkiye’de 1980’li yıllarda kırdan kente göçlerin niteliğinde ekonomik faktörler yer alırken, bu yıllardan sonra oluşan değişim, yani terör unsuru yerinden edilmeyi ve kitlesel göçleri meydana getirmiştir. Bu olay, normal göçlerin aksine aşamalı bir süreç içermediğinden büyük sorunlara yol açmıştır (TÜSİAD, 1999: 91).

1980’li yılların sonrası Türkiye açısından bir dönüm noktasıdır (Aydınlı ve Çiftçi, 2015: 196). 1950 yıllarından 1990’lara kadar ekonomik nedenli olarak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan batıya doğru yapılan göçler, 90’larda farklı bir niteliğe bürünmüştür (Sağlam, 2006: 33-43). Bu değişimin nedeni, 1980 darbesi sonrası, 1984’te silahlı eylemlere başlayan PKK ile devlet güçleri arasında çatışmaların başlamasıdır. Bu mücadele kapsamında 1987’de ilan edilen OHAL ile çatışmalar yoğunlaşmıştır (Bozkurt, 2000: 82). Çatışmalar sürerken devlet, PKK’nin isteyerek veya zorla herhangi bir sivilden yardım görmesini engellemek için, köylülerin en büyük geçim kaynağı olan yaylalara çıkışı yasaklamıştır. Devletin getirdiği başka bir uygulama ise “Koruculuk” uygulamasıdır. 26 Mart 1985 tarihinde 442 sayılı Köy Kanunu’nun 74. Maddesine eklenen fıkra ile güvenlik güçlerine destek olmaları ve kendilerini de koruyabilmeleri amacıyla köylülere getirilen uygulama, PKK ile mücadele kapsamında bölge halkını olaya dâhil etmeyi planlanmıştır (Kaya vd.,2006: 8). Ancak koruculuk uygulaması, korucu olmayanları devlet gözünde şüpheli konuma getirmiş, koruculuğu kabul edenleri ise terör örgütünün saldırılarına maruz bırakmıştır. Bölgede yaşayan köylüler, geçim yollarının kesilmesi ve can güvenliklerinden duydukları endişeden dolayı köylerini terk ederek göç etmeye başlamıştır (Bozkurt, 2000: 82). Bütün bunlar 1994’te terörle mücadele kapsamında köylerin boşaltılmasına kadar devam etmiştir (Kaya, N. vd., 2006: 8). Tüm zorluklara rağmen köylerinde kalmayı tercih edenler de bu boşaltmalar nedeniyle kentlere gitmek zorunda kalmışlardır.

Bu kopuş sonucunda göç edenlerin sayıları hakkında farklı kurumların yaptığı çalışmalarda net olmasa da bazı veriler elde edilmiştir. TBMM’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da göç edenlerin sorunlarının tespiti için oluşturduğu komisyonun araştırmasında, toplam 905 köy ile 2.523 mezranın boşaltıldığı belirtilmiştir. Rapora göre 378.335 kişi göç ettirilmiştir. Fakat Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Mimarlar Odası Birliği’nin ortak çalışması rakamın 3 milyon olduğunu, Hacettepe üniversitesinin incelemesinde sayının 1.201.200 kişi, Göç-Der’ ise sayının 3,5-4 milyon civarında olduğunu ileri sürmüştür (Keser, 2011: 52-53). Bu zorunlu göçte, köylerini terk etmeye mecbur bırakılmış kişilere literatürde ÜYEK (ülke içinde yerinden edilmiş kişiler) denilmektedir

Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler (ÜYEK); çatışma, insan haklarının çiğnenmesi, şiddet gibi insan tarafından yaşatılan felaketler veya doğal sebeplerden ötürü ulusal sınırlar içinde yaşadıkları yerleri terk ederek güvenli olan başka bir alana göç etmek zorunda bırakılmış insanlardır (Adıgüzel, 2020: 7-9).

Türkiye’nin 1990’larda tecrübe ettiği demografik hareket, büyük sayılarda insanın ülke içinde yerinden olmasıyla sonuçlanmıştır (Yüceşahin ve Özgür, 2006: 31). Bu göçün oluşmasında birçok neden etki etmiştir.

Bu nedenlerin başında gelen ekonomik sebepler ve kişilerin yaşadığı güvenlik kaygısı, doğup büyüdükleri toprakları terk etmelerinde önemli bir yere sahiptir (Ekici ve Tuncel, 2015: 10). Bu güvenlik sorununu üç şekilde sıralayabiliriz. Birincisi, koruculuğu kabul etmeyenlerin devletin gözünde düştüğü şüpheli konum, ikinci olarak PKK'nın korucu olanlara yaptığı baskınlar ve üçüncü olarak korucu olmayan köylerin çatışma ortamında korumasız kalması şeklinde ifade edilebilir. Güvenlik sorunları sonucunda, kişiler ya kendi göç etmiş ya da devlet tarafından köyünden gönderilmiştir (Ünal, 2013: 106). Devlet kararı ile gerçekleşen köy boşaltmaları ani şekilde yapıldığından dolayı, insanlar sahip oldukları her şeyi geride bırakmak durumunda kalmışlardır (Sevim, 2010: 20). Hiçbir hazırlık yapmadan ayrılmak durumunda kalanların genellikle bir birikimi olmadığından, göç sürecinde fazlasıyla zorlanmışlardır (Yıldırım, 2014: 31). Yaşanan bu göç ilerleyen sürelerde kitlelerin hedefi olan yerlerde birçok probleme neden olacaktır.

Bu kitlelerin üretici sınıftan tüketici konuma geçmeleri, yerleştikleri kentlerde işsiz ve vasıfsız kitlelerin oluşmasına neden olmuştur (Hacaloğlu, 1997: 32). Zira sahip oldukları beceriler kır yaşamına göre gelişmiştir (Sami, 2009: 259). Kentlerde bu bilgi, tecrübe ve beceriler işlev görmemektedir (Berker, 2016: 680). Yine bu kişilerin devlet yardımına muhtaç olmasından kaynaklı doğan ekstra maliyetler, kentin gelişmesine darbe vurmakta ve maliyetlerin giderilememesi sosyal açıdan negatif bir çıktı vermektedir (Tamer ve Birvural, 2018: 12-19). Bu bölgelerle ticari faaliyeti olan çevre bölgelerde de ekonomik sorunlar oluşmuştur (Hacaloğlu, 1997: 29). Kırsaldan gelen bu kişiler için kent hayatı ile birlikte gelen konut bulamama, adaptasyon sorunu, dışlanma ve beraberinde gelişen yoksulluk, onların kaçınılmaz kaderi haline gelmektedir (Sami, 2009: 263). Bunların yanında göç eden insanlar fiziksel, beşeri veya ekonomik kayıplar haricinde onlar için kır hayatında önemli bir yere sahip olan; toplumsal olarak oluşturdukları normları, sosyal ilişkileri vb. birçok unsuru barındıran sosyal sermayelerini de kaybetmektedir (Berker, 2016: 680). Geniş aile halinde yaşayan bu aileler, kentlerin bireysellik ortamında dağılmakta ve aidiyet duyguları kaybolmaktadır (Sami, 2009: 259). Zorunlu göçün hedef noktalarından biri olan Hakkâri ili de bu sonuçları oldukça ağır ve belirgin olarak yaşamıştır.

4.1. Hakkâri'nin Coğrafi, Ekonomik ve Sosyal Özellikleri

Adı ilk olarak tarihte Harun el- Meleti'nin "Tarih'uz-Zaman" eserinde geçen Hakkâri'nin kelime manası "güçlü, kuvvetli" ve diğer adı Çölemerik ise "sulak mera" olarak bilinmektedir (Yıldırım vd., 2022: 10-11). Tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapan kent, "Çölemerik" olarak da tanınmış ve 1514'te Osmanlı topraklarına katılmıştır (Yıldırım vd., 2022:10-12). 1915'te Rusların işgaline uğrayan kent, bu durumdan kısa sürede kurtarılmıştır. Eskiden Van iline bağlı olan Hakkâri, 1936'da il olma hakkını elde etmiştir.

Hakkâri, Türkiye topraklarında ortalama yükseltinin en çok olduğu bir bölgede yer almaktadır (Sadıkoğlu, 2021: 7). Doğu ve Güney bölgelerinin kesiştiği bir noktada yer alan şehir, İran ve Irak ile komşu olup güneyinde Musul ve Erbil ovalarının, kuzey tarafında Azerbaycan'ın bulunduğu bir konumdadır (Yıldırım vd.,2022: 10-11). Güneydoğu Torosların uzantıları Hakkâri içine kadar devam etmektedir. Engelibeli yer şekilleri ve yüksek dağları ile tanınan bir ildir. Burada yer alan dağlar batı-doğu yönünde uzanmaktadır (Eliçalışkan, 2021). Şehrin %80'nini dağlık alanlar oluşturmaktadır (Ertuş, 2019: 93). Görsel olarak heybetli görünümü ile şekilsel açıdan zengin durmaktadır. 3. ve 4. Jeolojik dönemlerde oluşmuş yapısı, kuzeyden Asya ile güney tarafındaki Arabistan kıtasının sıkıştırması neticesinde, kıvrımlar ve kırılmalar sonucu yükselmiş bir bölgedir (Top, 2010: 23). Yerleşmeler ve ekonomik konular, iklimden büyük oranda etkilenmektedir. Hakkâri'deki yerleşmelerin oluşumuna baktığımızda, su kaynakları ve verimli arazileri çevresinde konumlandığı görülmektedir (Sadıkoğlu, 2021: 15-102).

Merkez hariç dört ilçesi; Çukurca, Yüksekova, Şemdinli ile Derecik'tir (Eliçalışkan, 2021). TÜİK'in Şubat 2021 verileri ışığında Hakkâri'de toplamda, 56 mahalle ile 125 tane köy bulunmaktadır (TÜİK, 2021). Kentin ön plana çıkan yapıları; arkeolojik ve tarihi sitler, tarihi ve dini yapılar şeklinde sıralanabilir (Sayılan, 2019: 248).

Hakkâri'de ekonomi, genel anlamda komşu olduğu İran ve Irak sınır kapılarından yapılan sınır ticareti, hayvancılık ve tarım üzerinden yürümektedir. Şehir merkezi ve Yüksekova'da hayvancılık öne çıkarken diğer ilçelerinde tarım öncelikli ekonomik uğraştır. Hakkâri merkezde ve Şemdinli'de balık çiftlikleri olmasına karşın, bu alanda ekonomik bir sektör oluşmamıştır (Sadıkoğlu, 2021: 106). Dağların şehirde oldukça büyük bir alanı kaplaması, yerleşmeye ve tarıma elverişli arazilerin az olmasına neden olmuştur. Bu özelliği ulaşım konusunda da gelişimi sınırladığından sanayi, turizm ve ticaret negatif etkilenmektedir (Özgen,2016: 3). Tüm bu durumlardan dolayı, kentin içinde hayvancılık faaliyetleri gelişme göstermiştir (Sadıkoğlu, 2021: 135). Hakkâri'de yalnızca coğrafi sınırlılıklar değil, terör gibi beşeri faktörler de gelişimi baltalamaktadır. Ulaşım

sıkıntısı ve güvenlik sorunları sanayi ve turizm sektörlerinin gelişmesine engel oluşturmaktadır (Özmen, 2019: 274). Şehirde sanayi sektörü olarak küçük sanayi sitesi, mobilya atölyeleri ve tamir hizmeti veren birkaç iş yeri ve iki fabrika dışında sanayi faaliyeti bulunmamaktadır (Sadıkoğlu, 2021:152-153). Turizm olarak ise Hakkâri’de yaylacılık, kayakçılık, kampçılık, rafting, dağcılık, yamaç paraşütü vb. aktiviteler yapılmaktadır. Bu etkinlikler bölge turizmini de canlandırmaktadır (Yıldırım vd., 2022: 2-3). Ayrıca turizm konusunda da hayvancılık faaliyetleri için kullanılan yaylalar, son dönemlerde çeşitli şenliklerin (kuzu kırpma şenliği vb.) yapıldığı bir nokta olarak turizme fayda sağlamıştır. Fakat 2011 yılından bu yana güvenlik nedenlerinden ötürü bu tarz etkinlikler gerçekleştirilememektedir (Sadıkoğlu, 2021: 89). 1980’lerde tarım ağırlıklı olan ekonomik faaliyetler, zorunlu göç sonrası düşüşe geçmiştir. Buna karşılık çok büyük adımlar atılmamış olsa da hizmet ve sanayi alanında istihdam artmaya başlamıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Kentte sektör bazında en fazla istihdam maden ve taş ocaklarında sağlanmaktadır (İŞKUR genel Müdürlüğü, 2012: 1-3). Hakkâri’nin gelişmesini pek çok faktör engellemektedir. Bu hem ekonomik hem de toplumsal olarak içe kapanık bir sistemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kentsel olarak kapalı bir yapıya sahip olması, nüfus üzerinde de etkiler yapmaktadır. Küçük ve dışarıyla fazla etkileşimi olmaması kendine has bir kültür ve yaşayışı meydana getirmiştir.

Türkiye’de 1927’de yapılan ilk nüfus sayımında 13.648.270 kişinin yaşadığı Türkiye içinde, Hakkâri nüfusu 25.016 olarak kayıtlara geçmiştir (Top, 2010: 92). Bugün ise 84.680.273 nüfuslu Türkiye içinde, Hakkâri’nin 278.218 kişilik bir nüfusa sahip olduğu olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2022). İlk sayımdan 1970’lere kadar uzun bir süre ülkenin en az nüfuslu ili olmasına rağmen, Türkiye’de en hızlı nüfus artış hızına sahip şehirleri içinde yer almıştır. Uğradığı iç göçler neticesinde hızlı bir nüfus büyümesi yaşamıştır (Kasarıcı, 1996: 258-260). Hakkâri merkezi, 1940 yılında yalnızca 1.821 kişilik nüfusa sahipti. Bu sayı 1950’de 2.756 kişiye, 1960 yılında 3.982’ye ulaşmıştır. Ufak bir kasaba görünümünde olan şehirde, 1990-2000 yılları arası terörden kaynaklı güvenlik sorunu neticesinde, insanların kırsaldan kent merkezine gelmesiyle nüfusu artmıştır. 1990’da 30.407 kişiden meydana gelen nüfus sonradan gelen 27.738 insanla 58.145’e çıkmıştır (Sadıkoğlu, 2021: 137). Türkiye’nin 1927-2014 arası nüfus miktarı 5,9 kat artarken, buna karşın Hakkâri nüfusu bu yıllar arasında 11 kat artış göstermiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Tablo 3’de yıllar içinde Hakkâri’nin nüfus miktarında meydana gelen değişim görülmektedir.

Tablo 3: Hakkâri ili (1927-2021) nüfus gelişimi (TÜİK)

Yıllar	Toplam nüfus	Kent	Köy	Kent%	Köy%
1927	25.016	0	0	0.00	0.00
1940	36.446	32.742	3.699	10.15	89.85
1945	35.124	30.467	4.657	13.26	86.74
1950	44.207	38.016	6.191	14.00	86.00
1955	54.824	47.608	7.216	13.16	86.84
1960	67.766	57.810	9.956	14.69	85.31
1965	83.937	69.805	14.132	16.84	83.16
1970	102.312	81.518	20.794	20.32	79.68
1975	126.036	95.704	30.332	24.07	75.93
1980	155.463	111.345	44.118	28.38	71.62
1985	138.707	92.183	46.524	33.54	66.46
1990	172.479	101.380	71.099	41.22	58.78
2000	236.581	97.126	139.455	58.95	41.05
2009	256.761	115.129	141.632	55.17	44.83
2014	276.287	125.208	150.779	54.60	45.40
2016	267.813	146.538	121.275	54.72	45.28
2018	286.470	167.905	118.565	58.61	41.39
2020	280.514	166.101	114.413	59.22	40.88
2021	278.218	166.604	111.614	59.89	40.11

(Kaynak: TÜİK, 2022)

Kentle ilgili bir diğer husus, düşük seviyelerde olan eğitim durumunun geçmişe nazaran iyileşme göstermesidir. Okuryazar sayısı yıllar geçtikçe artmıştır. Hatta toplum içindeki eğitimde cinsiyet eşitsizliği eskiye oranla azalmıştır (Sadıkoğlu ve Doğan, 2020: 450). Eğitimin artması pek çok konuda değişimi de beraberinde getirmiştir. 1980 yıllarında Türkiye’de aile büyüklüğü ortalaması 4-5 civarında iken, Hakkâri’deki aile büyüklüğü 8-9 kişiye denk gelmekteydi (Ceylan, 2019: 213). Ancak bu ortalama yıllar geçtikçe geçmişe oranla azalmaktadır. Eskiden kalabalık aile yapısı barındıran kent, yıllar içinde okuryazar oranında yaşanan artış ve kırsal alanlardan kent merkezine yerleşmesinden dolayı, aile birey sayısı ortalamasında düşüş yaşamıştır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı). Günümüzde 7-8 kişilik aile yapısıyla devam ederken, bu sayısında git gide azalacağı ön görülmektedir.

Türkiye’de 1997 yılında gerçekleşen tespitlere göre, nüfusu en hızlı artan ilk on şehir sırasıyla; Antalya, Adıyaman, Şanlıurfa, Kocaeli, İstanbul, Hakkâri, Bursa, Yalova, Tekirdağ ve Şırnak olarak belirlenmiştir (TÜSİAD, 1999: 83-84). Şehir merkezleri bakımından ise en hızlı nüfus artışı sırasıyla; Adıyaman, Şırnak, Hakkâri, Bingöl, Siirt, Muş, Şanlıurfa, Van, Malatya ve Batman şeklindedir. Bu şehirlerden bazılarında meydana gelen artış normal düzeylerin çok üstünde olmuştur (Keleş, 1997: 169). Bu artışın en önemli sebebi, söz konusu yıllarda meydana gelen göçlerdir. Ortaya çıkan nüfus hareketliliğinden Hakkâri de fazlasıyla etkilenmiştir. Söz konusu bu göçlerin neticesinde kente göç eden binlerce kişi, tarım ve hayvancılık dışında meslek bilgisine sahip olmadığından ve Hakkâri’de yeterli istihdam olanağı bulunmadığından dolayı işsiz kalmışlardır. Bu yüzden bir kısmı sınır ticareti ile uğraşmış, geri kalan vatandaşlar ise hamallık, seyyar satıcılık gibi işlerde geçimini sağlamaya çalışmıştır (Hacaloğlu, 1997: 32). Kentte altyapı, sağlık ve eğitim gibi alanlarda aksamaların ve yetersizliklerin ortaya çıkması, gecekondulaşma vb. sorunlar da yaşanmıştır. Bu tür durumların meydana gelmesi hem kent açısından hem de yerli kişiler açısından birçok problemi doğurmuştur (Kurbanvd.,2008: 238-246).

5. HAKKÂRİ’DE ZORUNLU GÖÇ ARAŞTIRMASI YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan zorunlu göçün sonucunda Hakkâri kent merkezine yerleşmiş olan kişilerin uğramış oldukları sosyo-ekonomik değişimi ortaya koymaktır. Özellikle, göç edenler üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve kentin gelen kitleye yönelik tutumunu göstermeyi amaçlamaktadır. Araştırmadan elde edilecek veriler, göçlerin kentsel bazda yarattığı değişimi de ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Literatürde Hakkâri özelinde çok fazla çalışmanın olmaması göz önüne alındığında, kaynak zenginliğine katkı sunması beklenmektedir. Birebir derinlemesine mülakatlar yapılarak varılmış sonuçlar, göç etkilerini ortaya koymada her açıdan faydalı olacaktır.

Bu çalışma için etik kurul kararı gerekli olup, araştırma başlamadan önce gerekli etik kurul kararı, Hakkari Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından, 13. 09. 2021 tarihli, 2021/56 sayılı, 1 nolu kurul kararı ile alınmıştır.

Çalışmada zorunlu göç kapsamında Hakkâri il merkezine yerleşmiş kişiler evreni temsil ederken, bu evren içinden farklı mahallelerden seçilmiş 30 kişi ise örnekleme oluşturmaktadır. Bu örneklem içindeki herkes, zorunlu göç kapsamında ve boşaltmalar sırasında gelenler ile onlardan bir iki ay öncesinde göç edenlerdir. Örneklem içerisindeki kişilerin seçiminde bilhassa olaya aşinalığın olmasına dikkat edilmesinden dolayı, göç olayının gerçekleştiği dönemde çocuk yaşta veya daha büyük yaşta olanlardan örneklem seçilmiştir. Burada ayrıca belirtmek gerekir ki seçilen 30 kişi farklı hanelerden oldukları için, çalışma sırasında evde bulunan diğer hane üyeleriyle araştırma doğrultusunda görüşmeler ve gözlemler gerçekleştirilmiştir. Bu da araştırmanın örneklemeden daha fazla kişiden veriler elde edildiğini ortaya koymaktadır. Örneklem kapsamı 30 kişiden oluşmasına karşın 100’e yakın kişiden olaya dair doğrulama veya eklemeler sağlandığı söylenebilir.

Bu araştırmada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşanan zorunlu göç sonucunda Hakkâri kent merkezine yerleşen insanların yaşamış olduğu sosyo-ekonomik değişim irdelenmiştir. Açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan yapılandırılmış bir nitel araştırma yöntemi olan derinlemesine görüşme tekniğinden faydalanılmıştır.

Derinlemesine görüşme tekniği, konu hakkındaki tüm detaylara açık uçlu sorular ile ulaşma imkânı veren, birebir ve yüz yüze görüşmeler yapılarak gerçekleştirilen, nitel veri toplama tekniğidir. Katılımcının tecrübe, deneyim, bilgi, duygu ve gözlemlerine bu yöntem ile ulaşmaya çalışılır (Tekin, 2006: 101). Nitel araştırma yöntemi, yapılan çalışmaya uygunluğuna bağlı olarak güçlü veriler elde etmeyi sağlayan bir modeldir. Nicel verilerin aksine,

çok katmanlı çıktılar sağlayan teknik, kişiler ile görüşmeler esnasında derinlemesine bilgiler elde edilmesine olanak sunmaktadır (Yüksel, 2020: 552). Bir bakıma derinlemesine görüşme, katılımcılar ve görüşmecinin meydana getirdiği ortak bir eserdir (Tokmak, 2016: 90). Derinlemesine görüşmelerin ana ögesi olan birebir ve yüz yüze temaslar, konular hakkında daha çok boyutlu veri elde etmeyi sağladığı gibi, farklı bakış açılarıyla durumları değerlendirmeyi ve konu hakkındaki nicel verilerde ortaya konması zor olan özellikleri görmeyi sağlamaktadır.

Görüşmelerde katılımcılara genel bilgilere yönelik sorular dâhil 19 soru yöneltilmiştir. 30 katılımcının yer aldığı örneklem içinde her katılımcı ile birebir ve yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcıların her biri ayrı hanelerde ve her hanede görüşme sırasında orada bulunan diğer hane üyelerinden de konu hakkında bilgiler alınmış ve gözlemler yapılmıştır. Katılımcılar özellikle cinsiyet olarak kadın yoğunluktadır. Bunun sebebi olarak erkeklerin ev dışında daha fazla zaman geçirmeleri gösterilebilir. Göçü yaşamış ailelere yapılan ziyaretlerde, evde bulunan aile büyükleri ile görüşülmüştür.

6. BULGULAR

Göçün meydana getirdiği etkiyi en iyi kentler göstermektedir. Çünkü göçlerin çoğunlukla yöneldiği yerlerin kentler olması, kentleri bu durumun asıl muhatabı haline getirmektedir. Göçlerin getirdiği insanlarla beraber sosyal ve ekonomik alanlarda sorunlar da baş göstermektedir (Tümtaş ve Ergun, 2014: 2). Araştırma verileri doğrultusunda meydana gelen zorunlu göçün Hakkâri il merkezinde yarattığı sosyo-ekonomik değişim, katılımcıların ifadelerinin benzerliğinden yola çıkılarak belirlenmiştir.

Araştırmadaki katılımcı sayılarının cinsiyet olarak örneklem kümesindeki dağılımı;

Tablo 4: Araştırmadaki katılımcıların cinsiyet olarak örneklem kümesindeki dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	20	%66,7
Erkek	10	%33,3

Göçün gerçekleşmesinin üzerinden geçen 30 yılı aşkın süreyi hesaba kattığımızda, katılımcıların olaylara hâkimiyeti açısından, 40 yaş ve üstü olan kişiler örneklem içine alınmıştır.

Tablo 5: Katılımcıların yaş aralıklarının dağılımı

Yaş aralıkları	40-50 yaş	50-60 yaş	60-70 yaş	70-üstü
Kadın	6 kişi	6 kişi	3 kişi	5 kişi
Erkek	2 kişi	2 kişi	3 kişi	3 kişi

6.1. Zorunlu Göçün Sosyal Etkileri

Göçün önemli noktalarından biri olarak, yerleşilen yerde kurulan ilişkiler gösterilebilir. Göç süreci, kişilerin sahip oldukları değer ve anlam dünyaları ile bir yere taşınmasıyla bitmemektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 11-19). İnsanların, yer değiştirmiş olsa da davranışlarını değiştirmesi daha uzun sürdüğünden, önceki yaşam tarzını geldiği yerde devam ettirmesi kültürel farklılıkları gün yüzüne vurmaktadır (Tamer ve Birvural, 2018: 12-19). Yaşanan adaptasyon problemleri uyum sürecini zorlaştırmaktadır (Özdemir, 2012: 1-18).

Göç edenlerle yapılan görüşmelerde “Köy hayatınıza göre hayatınızda değişen durumlar nelerdi? Zorluk ve kolaylıkları nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve yanıtlar neredeyse hepsinin adaptasyon açısından zorluklar yaşadığını göstermiştir. Bu uyum aşamasında göç edenler, kent kültürüne ayak uydurmada; yerli halkın töreleri ve yaşam şekilleri, yerleşik olan gelenekler, kent ortamında insanların birbirine yaklaşım tarzı gibi birçok konuya adapte olmada uzun ve zorlu bir süreç geçirmişlerdir. Bu görüşmelerden bazıları şunlardır:

8 çocuk annesi 56 yaşındaki Katılımcı 20:

“Hakkâri’deki ilk zamanlarımızda buradaki insanlar bizi düğünlerine çağırdılar. Biz de köydeki adetlerimizden farklı olmayacağını zannedip gitmiştik. Köyde düğünleri toplu yapardık. Evlenmek isteyen birkaç çiftin düğünü

birlikte yapılırdı. Gelen kimseden bir şey beklenmezdi. Çünkü zaten birçok ailenin düğünü olduğundan herkesin bir yardımını olurdu. Eğlenirdik üç gün üç gece. Burada da öyle olacağını düşünüp düğüne gittik. Sonradan anladık ki düğüne davetli olan kişiler bir zarfın içine para koyup düğün sahibine vermeliymiş. Şaşırmiştik ama zamanla bu usule bizde alıştık ve kendi düğünlerimizde de yapmaya başladık. Halen de devam ediyoruz.”

8 çocuk babası 66 yaşındaki Katılımcı 19:

“Köyde bizim parayla pek işimiz olmazdı. Kâğıt parçasına tek ihtiyaç duyduğumuz zamanlar şehre geldiğimiz vakitlerdi. Biz köyde takas usulüyle alışveriş yapardık. Kimde ne çoksa onu verip karşılığında elinde olmayan gıdayı ya da ihtiyacını alırdı. Mesela koyun verip pirinç falan alırdık. Burada her şey parayla hallediliyor. Para olmayınca hiçbir şey alamıyorsunuz.

21. yüzyılın yoksulluğunu karın tokluğundan çok marjinalleşme, sosyal dışlanma ve sınıf altı tarzı nitelermeler oluşturmaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 81). Etkileşimde sorunlar oluştuğu zaman dışlanma ve asimilasyon görülmeye; sorun çıkmadığı durumda ise uyum ve çoklu kültürleşme meydana gelmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1352). Yapılan bazı çalışmalarda, uyumun söz konusu olmadığı durumlardan kaynaklı, zorunlu göç eden kitlelerin diğer sebeplerden yer değiştirenlere göre, yaşamlarında daha mutsuz oldukları belirlenmiştir (Berker, 2016: 688).

Görüşmelerde “Şu an nasıl bir hayatınız var?” sorusuna karşılık verilen ifadelerden genel olarak çıkarılan sonuç, köy hayatında hiçbir şeyi olmayan ama burada kendilerine daha iyi yaşam koşulları sağlayanların kent hayatını kırsaldan daha fazla benimsediklerini, fakat köyde ekonomik açıdan iyi bir yaşama sahip olanların, kent hayatında mutsuz oldukları yönündedir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

8 çocuk babası 66 yaşındaki Katılımcı 19:

“Benim için kent hayatı köye göre yüz kat daha iyidir. Bizim aile olarak köyde hiçbir mal varlığımız yoktu. Sabahdan akşama bir öğün için didinip durardık. Her gün yeniden aynı şekil yaşırdık. Yani köy boşaltmaları olmasaydı da biz zaten gelirdik. Ailemiz büyüyordu. O yüzden şartlar daha da zorlaşıyordu. Bakmak zorunda olduğum küçük çocuklarım vardı. Buraya geldikten sonra önceleri hep kazma kürek ve araba boşaltma gibi işler yaptım daha sonra belediye işçi alımı yapıyordu. Orada işe girdim o günden beri çok şükür idare ettik. Çocuklarımı okuttum. Hiç geriye bakmadım. Bunların hiçbirini köy hayatında yapamazdım. İyi ki gelmişiz.”

5 çocuk babası 84 yaşındaki Katılımcı 4:

“Köyde her şeyimiz vardı. Bir sürü arazi ve hayvanımız vardı. Geçim konusunda hiçbir vakit sıkıntı çekmedim. Köyde ihtiyacı olana yardım ederken burada güç bela geçimimizi sağladık. Buraya geldikten sonra ilk zamanlar iyi idare ettik hatta yakınlarıma yardımlar yaptım fakat sonraları her şey suyunu çekti. Durumumuz kötüleşti. Köyde gördüğüm itibarı burada görmedim. Köydeki rahat hayatımı burada hiçbir zaman bulamadım. Çocuklarıma bir mal mülk dahi bırakamayacağım.”

Zorunlu göç dalgasının yaşandığı dönemde devlet sosyal devlet anlayışı içerisinde yapması gerekenleri yerine getirme konusunda eksik ve yetersiz kalmıştır. Üstelik şehirlerin var olan kentsel yapıları buna hazır olmadığı gibi mevcut kent nüfusu da bu konuda yardımcı olan ve anlayışlı davranan kişilerin haricindekilerin tutumu ile, göçün etkilerini azaltmak yerine arttırmıştır. Kendilerinden sonra gelen kitleyi dışlama veya üstünlük taslama durumları köylülük imajının kent bazında yer etmesine neden olmuştur (Ertuş, 2019: 97). Zira yerli halkın dahi keyfi göç edenler ile zorunlu gelenlere yaklaşımları değişkenlik göstermektedir. Hatta kendi iradesi ile göç edenlerin zorunlu göç edenlere karşı tutumları farklı olabilmektedir (Kule ve Es, 2005: 273).

Görüşmelerde yöneltilen “Hakkârî’deki geçirdiğiniz süre içinde buranın yerli halkı ile sorunlar yaşadınız mı?” sorusuna karşılık, bu konuyu destekleyen ifadeler verilmiştir. Görüşmecilerin çoğunluğu yerleştikleri yerdeki yerli halk tarafından olumsuz bir tutuma maruz kalmadıklarını, ancak kendileri gibi göçmen olan kişilerin zorla göç ettirilmiş insanlara yaklaşımının, yerli halkın yaklaşımından daha sert olduğunu belirtmişlerdir.

8 çocuk annesi 45 yaşındaki Katılımcı 3:

“Hakkâri’ye göç ettikten sonra çok zor zamanlar geçirdik. Haklarını yiyemem buranın insanından hiçbir zaman ne bir kötü söz ne de hareket gördük. Fakat bizim gibi Çukurca’dan göçmüş, buralara yerleşmiş insanlar buranın yerli halkından daha fazla rahatsızdı gelişimizden. Bazen -Neden geldiniz, gelmeseydiniz! -gibi şeyler söylerlerdi. Bu duruma hiç akıl erdiremedim. Hâlbuki onlarla hem aynı toprağın insanıyız hem de iki tarafta göç edip gelmiş.”

7 çocuk annesi 46 yaşındaki Katılımcı 6:

“Hakkâri’de yerli toplum değil de Çukurcalı olup buraya yerleşmiş kişiler bizden haz etmezdi. Bizi istemediklerini açıkça belli ederlerdi. Kendi halkı ise bize çoğu zaman yardım etti. Bizi dışlamadılar. Aşırı samimi değildik ama bizi istemediklerini falan hiç söylemediler.”

Kır yaşamında önem arz eden topluluk kavramı, kentte yerini bireysel yaşama bırakmıştır. Kişinin özgürleşmesi olarak nitelenen bireyselleşme, kentte var olma ve güçlü durabilme savaşıyla birlikte kentlileşmenin sonucunda oluşmaktadır. Ancak bu durum kişinin toplumuyla bağlarını zayıflatmakta, geçmişine ve değer olgularından uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Köklerinden kopan kişinin tüm bu değişimi, sosyal açıdan başka sorunları ortaya çıkarmaktadır. İnsan, doğası gereği sosyal bir canlıdır. Sosyal ve bedensel ihtiyaçlarını çevresinden karşılamaından dolayı, mekânsal ve toplumsal olarak bağlar kurar. Yer değişikliğinde yaşanan mekân ve toplumsal değişiklik, ilişkilerinde yeni oluşumlara kapı açmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015: 11-19).

Görüşmelerde insani ilişkiler konusunda yöneltilen “Buradaki insan ilişkilerinin köy ortamındaki ilişkilerinizle farkları nelerdir?” sorusuna karşılık katılımcıların tamamı aynı görüşü savunan ifadeler kullanmıştır. Kır hayatında birbirleriyle olan samimi iletişimi kent ortamında kaybettiklerini belirtmişlerdir. Bu durum kişilerin kent yaşamında en çok yakındıkları alanlardandır.

8 çocuk babası 66 yaşındaki Katılımcı 19:

“Köyde insan ilişkileri daha iyiydi. Köyde bir eksiğimiz olsa başkası tamamlardı. Burada insanlar tok. Herkes kendi ekmeğinin peşinde. Burada bencillik var, kıskançlık var. Hep diğerinin kazandığında göz.”

7 çocuk annesi 82 yaşındaki Katılımcı 15:

“Köyde kadir kıymet vardı. Birbirimize değer verirdik. Yardım ederdik. Gençlerimizi birlikte evlendirirdik. Kutlamalarımız beraberd. Burada herkes para derdine düşmüş. Paran varsa değerlisin. Yoksul olana kimse bakmıyor.”

6.2. Zorunlu Göçün Ekonomik Etkileri

Göç ekonomik alanda hareketlilik kazandırmakla birlikte, gelen kitle iş gücü piyasasında olumsuzluklar yaratabilir. Artan iş gücü ücretleri aşağı çeker ve işsizliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Zira gelenler, ucuz iş gücü olduklarından yerli çalışanın işini elinden alabilmektedir. Bu işveren açısından fırsat olurken, işçi açısından sorun olmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015: 11-19).

Bu ifadenin Hakkâri’nin aldığı göçte de geçerli olduğu görülmektedir. Bununla birlikte görüşmelerden çıkarılan genel kaniye göre nüfus artışı, kentin altyapı ve kentleşme sürecine zarar vermekle birlikte, yerli halkın işini elinden alma gibi durumlar çok fazla yaşanmamıştır. Zira “Geldiğiniz dönem ilk işinizi nasıl buldunuz? İş olanakları olarak nasıl sahalarda çalıştınız?” tarzı sorulara verilen yanıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, göç edenlerin eğitim durumları var olan işlere uymadığından ve geçinmek için çalıştıkları işlerin yerel halk tarafından pek fazla yapılmak istenmeyen işler olmasından dolayı, gelen kitle kent insanına ancak kentsel sorunlara neden oldukları için zarar vermiş olabilir. Diğer türlü yerel halkın işlerini düşük ücretler karşılığında görmüş ve kent ekonomisine farklı ürünler ile canlılık katmışlardır.

9 çocuk babası 53 yaşındaki Katılımcı 27:

“İlk geldiğimizde araba boşaltma, duvar yapma gibi işler yapıyorduk. Uzun süre bu işlerde çalıştım. Bir ara belediye işçi alımı oldu ama maaşları geç veriliyordu bazen aylarca ödenmiyordu. Diğer işlerde daha iyi kazanıyoruz

diye işe girmedim. Sonradan çok pişman oldum. Neyse ki birkaç yıl önce belediyeye işçi olarak girebilirdim. Böylece daimi, güvenilir bir işim oldu. Bizim ilk zamanlarda yaptığımız işleri başka kimse beğenmediği için yapıyorduk. Yoksa nasıl ekmeğimizi kazanabilirdik? Ağır ve yorucuymuş ama biz de o zamanlar gençlik kuvvetimiz yerindeydi. Belediye dahi o zamanlarda işe alacak kimseyi kolay kolay bulamıyordu. Kimse orada çalışmak istemiyordu.”

7 çocuk annesi 46 yaşında Katılımcı 6:

“Yıllarca kiralarda kaldık. İş olarak babam seyyar satıcılık yaptı. Sirtına alırdı bohçasını mahalle mahalle satış yapardı. Arada uçkun toplayıp satardı.”

Hazırlık yapamadan, hiçbir birikimi olmadan kentlere taşınan kitleler sosyal yapıda büyük bir etki yaratmıştır. Bu sosyal değişimde göze çarpan önemli hususlardan olan yoksulluk, sorunlardan yalnızca biridir (Tümtaş, 2009: 112).

Görüşmelerde “Göç ettikten sonra şu ana kadar ekonomik anlamda en zorlandığınız dönemi ve bu durumla nasıl başa çıktığınızı anlatır mısınız?” sorusundan elde edilen verilere göre bazı aileler göç sırasında yanlarında bir miktar erzak getirmiş ve ilk birkaç ay bunlarla idare etmişlerdir. Fakat göç edenlerin geneli bu avantaja sahip olamamıştır.

7 çocuk annesi 70 yaşında Katılımcı 11:

“Geldiğimiz ilk zamanlarda biz hiçbir işte çalışmadık. Köyden getirebildiğimiz erzaklar ile bir süre idare ettik. Sonrada bir şekilde geçimimizi idame ettik. Yani zor zamanlardı. Çocuklarım küçüktü. Çalışacak durumda değillerdi.”

5 çocuk annesi 73 yaşında Katılımcı 30:

“Biz gelirken yanımıza alabildiğimiz kadar şey aldık. Zaten ilk zamanlarımızda getirdiğimiz erzaklar olmasa idare edemezdik.”

1980 yıllarından sonra serbest piyasa, kentlere yönelen göçler, çatışma ortamı ve terör gibi unsurlardan dolayı Türkiye'nin genel tablosunda bir yoksullaşma durumu oluşmuştur. Özellikle gecekondulaşma ve çarpık kentleşme, kent yoksulluğunun ürünleri olarak ortaya çıkmışlardır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 79). Gidilen yerde kendilerine kalacak yer bulamayanlar sokaklarda çadırlar kurar, konut bulanlar ise ekonomik ve güvenlik sebeplerinden ötürü birkaç aile birlikte yaşar. Ev sahiplerinin bu durumu fırsata çevirerek ev kiralalarını yükseltmesi ile hem göç edenler hem de yerliler için zorluklar ortaya çıkabilir (Aksoy, 2012: 292-296).

Görüşmelerde “Hakkâri'ye geldiğinizde ilk nerede kaldınız? Konut bulmakta nasıl zorluklarla veya kolaylıklarla karşılaştınız?” sorusuna verilen ifadelerden bazı ailelerin hem maddi imkânları elverdiğinden hem de zorunlu göçün kaçınılmaz olacağını tahmin ettiklerinden, şehirde kendileri için önceden bir konut yaptırdığı anlaşılmıştır. Geldikleri vakit kirada kalma veya dışarıda kalma durumuna düşmemişlerdir. Fakat maddi imkânları olmayan aileler böyle bir hazırlık yapamamıştır. Bu nedenle geldikleri vakit ya birkaç aile bir eve yerleşmiş yahut ev bulamayanlar dışarıda aylarca çadırda yaşamışlardır.

8 çocuk annesi 80 yaşında Katılımcı 1:

“İlk geldiğimizde çok fazla konut yoktu. Kimisi bulabildiği ev varsa orada, kimisi akrabası varsa onun yanında kimisi de hiçbir yer bulamadığı için sokakta kaldı. Üstelik bir aile değil birkaç aile beraber yaşıyorlardı. Parası olanlar bu sıkıntılardan daha çabuk kurtuldu. Kendilerine iyi kötü bir ev yapıp kiradan çıktılar fakat bizim gibi parası olmayan aileler kazma kürek işinde çalıştı, duvar yapıp ya da biz kadınlar üzüm yaprağı toplayıp satarak geçinmeye çalışıyorduk. İlk geldiğimizde ev bulamadığımız için çadır benzeri bir şey yaptık. Üstünü naylonla kapattık. Ev değildi sadece en azından yağmurdan korunuyorduk.”

7 çocuk babası 79 yaşında Katılımcı 12:

“Ben, ailem daha yoldayken kalacağımız bir ev tuttum. Orada üç dört ay kaldık ta ki kendimize bir yer alıp ev yapana kadar. Durumumuz iyiydi. Köyün zengini bendim. Bu sayede ev alıp yapmam falan uzun sürmedi. Fakat öyle lüks bir şey değil, derme çatma bir toprak ev. Benim gibi olmayıp köyde de zar zor geçinenler buralarda ilk zamanlar sefalet çekti. Sokakta kaldılar. Çadırlarda yaşadılar.”

Göç edenler yer değişimi için gerekli olan masrafı köylerde sahip oldukları mal varlıklarını, hayvanlarını satarak karşılamaya çalışmışlardır. Ama kırdaki hiçbir varlığı olmayan aileler ya borç alarak ya da yürüyerek göç etmiştir (Hacettepe Üniversitesi Raporu, 2006: 79). Köylerinden hazırlıksız geldiklerinden herhangi bir birikimleri söz konusu değildir. Malını, hayvanını satanlar dışındakiler, buldukları her işte çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu işler seyyar satıcılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı, inşaat işleri, tarım işçiliği ve bunlardan başka marjinal işler olarak sıralanmaktadır (Başel,2007: 539).

Görüşmelerde “Göç etmeye nasıl karar verdiniz? (Hazırlık süreciniz nasıldı? -Sizi zorlayan durumlar nelerdi? -Nasıl başa çıktınız? -Herhangi bir yardım aldınız mı?)” soruları yöneltilmiştir. Bu konu ile ilgili sorulara katılımcıların geneli ellerinde olan imkânlarla bir araç kiraladıklarını ancak bu araçlarda yapılan yolculuğun birkaç aile beraber geldikleri için konfordan uzak, sağlık açısından olumsuz koşullarda olduğunu ifade etmişlerdir.

12 çocuk babası 64 yaşındaki Katılımcı 18:

“Hayır, yolda bir şey yaşamadık. Sorunsuz geldik. Ama sıkış tepiş bir şekilde yolculuk yaptık. Çünkü iki aile birlikte olduğumuzdan çok kalabalıktık. Bir araca doluştuk. Yol boyunca aç kaldık.”

7 çocuk annesi 70 yaşındaki Katılımcı 11:

“Gelmek sorun olmadı. Eşim o sıra şehirdeydi zaten bize araç ayarladı bindik geldik. Bazı eşyalarımızı bırakmak zorunda kaldık. Her şeyimizi taşıyacak kadar süre vermediler. Böyle olacağını bildiğimiz için hayvanları daha önceden elden çıkarmıştık. Yolda ya da öncesinde, sonrasında yardım falan görmedik. Kendi başımıza hallettik sorunlarımızı.”

Göçle kentlere gelen kişiler, yeterli istihdam olanaklarının bulunmayışından dolayı eğitim, sağlık gibi alanlarda sorunlara neden olmuştur. Bunun dışında, kitleler çalışma hayatında yer bulamadıklarından, kayıt dışı işlerde çalışmışlardır (Bostan, 2017: 13). Gerekli nitelik ve eğitime sahip olmadıklarından genellikle vasıfsız veya beden gücü gerektiren işlerde çalışmışlardır (Sağlam, 2006: 41-42).

Görüşmelerde “Geldiğiniz dönem ilk işinizi nasıl buldunuz? İş olanakları olarak nasıl sahalarda çalıştınız?” sorusu yöneltilmiştir. Tüm katılımcılar kente göç ettikten sonra birikim veya herhangi bir malları olmadığından duvarcılık, seyyar satıcılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı gibi işlerde çalışmışlardır. Kadınlar ve erkekler dağlardan çeşitli bitkileri toplayarak kentte satarak geçinmeye çalışmışlardır.

7 çocuk annesi 58 yaşında Katılımcı 2:

“İlk zamanlarımızda kanalizasyon işleri, tuvalet giderleri yaparlardı. Biz kadınlarda üzüm yaprağı gibi topladığımız şeyleri satardık. Yine buralarda dağlık yerler olduğundan bu tarz şeyler yapmaya yatkın olduğumuzdan odun toplardık. Erkekler araba boşaltırdı. Taş taşıyan kamyonlardan taşları boşaltırdılar.”

41 yaşında 2 çocuk babası Katılımcı 16:

“Babam başkalarının şehre yakın yerlerdeki tarlalarını ekip biçerek, dağlardan bir şeyler toplayıp satarak, odun toplayıp satarak geçindirdi bizi.”

Göç sürecinde çok görülen bir nokta da kırsal alanla bağların koparılmasıdır. Ailede bazılarının ya köyde yaşamaya devam etmesi yahut göçü geliştirmeleri sırasında kırsalda üretimin kentteki aile üyelerine nakdi gelir veya yiyecek desteği olarak dönmesi ile karşılaşılmaktadır (İçduygu, Sirkeci ve Aydın, 1997: 211).

Görüşmelerde “Köyünüze gidip gelebiliyor musunuz? Uygun şartlar sağlanırsa geri dönmeyi düşünür müsünüz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya tüm katılımcılar benzer cevaplar vermiştir. Bazıları zaten köyleri ile bağlantıyı koparmamış, yine de kalıcı olarak orada yaşamamaktadır. Henüz köylerine izin çıkmamış kişiler ise serbest olması halinde yaşamak amacıyla değil mahsul için gideceklerini belirtmiştir.

4 çocuk babası 45 yaşında Katılımcı 17:

“Biz zaten şimdi de gidebiliyoruz ekip biçmek için. Ancak tampon bölgede olmasından belli saatlerde dışarı çıkılabiliyor. Her yer serbest değil.”

5 çocuk annesi 67 yaşında Katılımcı 13:

“Biz artık yaşlıyız dönüp de ne yapacağız ki. Dağlara çıkacak meralarda hayvan güdecek kuvvet kalmamış. Çocuklarımız da burada büyüdü köy hayatına alışık değiller. Yani bu saatten sonra köy bize serbest olsa bile ancak ekip biçmeye gideriz. Kalıcı olarak gitmeyiz.”

Göçten sonra mağdur olan kişilere bu durumun tazmini adına 2004’te 5233 sayılı Terör ve terörle mücadelede doğan zararların karşılanması hakkında bir kanun çıkarıldı. Bu kanun kapsamında kişilere maddi tazminatlar ödenmiştir (Resmi Gazete, 2004: 1). Tüm bunlara alınan köy boşaltma tazminatları eklenince, şehrin ekonomisine giren sıcak nakit paralar hareketlendirme yapmaktadır (Ertuş, 2019: 105).

Görüşmelerde “Devlet köyünüzü boşaltmanızdan dolayı herhangi bir tazminat ödedi mi? Bu tazminat yeterli mi?” sorusuna karşılık katılımcıların tamamı köy boşaltma tazminatları aldıklarını fakat bunların çok cüzi miktarlar olduğu ve yaşadıkları durumun telafisini sağlayacak kadar olmadığını belirtmişlerdir. Diğer yandan ilk yaptıkları gecekondular evleri yıkarak yeni betonarme daireler yapmakta aldıkları tazminat bedellerinin katkısı olduğunu ifade etmişlerdir.

8 çocuk annesi 71 yaşında Katılımcı 10:

“Tazminat aldık fakat çok büyük meblağlar değildi. Hele ailemiz kalabalık olduğu için hiçbir şeye yetmedi.”

3 çocuk annesi 47 yaşında Katılımcı 29:

“Köy paralarını aldık. Aldığımız tazminatlar hiçbir şeye yetmedi. Köyden buralara gelişimiz için yıllar sonra verilen paraların en azından yaşadığımız durumu karşılaması gerekirdi. Sadece hiç yoktan iyidir. Belki evimizi yapacak bir para değildi ama masrafların bir bölümünü karşıladı.”

Göç edenler genellikle akrabalarının yanına sığınmakta yahut parklarda, derme çatma barakalarda, tek odalı gecekondularda kalabalık sayılar halinde yaşamaya çalışmaktadır (Başel,2007: 539). Bu evler çoğu zaman defalarca onarımdan geçmektedir. Hane halkı kalabalık fakat odalar yetersiz sayıdadır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012: 95-97). Kültürel olarak uyuşmadıkları kent toplumunda, evlerini kentin en uç noktalarında kurmaktadır. Göç edenlerin yaşadığı yerler, kentin işlek noktalarına oranla yoksulluk ve kırsallık açısından bariz olarak kendini göstermektedir (Başel,2007: 538).

Görüşmelerde “Şu an ki eviniz kira yoksa sizin mi?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların hepsi betonarme evlerde oturmaktadır. Fakat ilk geldikleri vakit konut sorunları yaşamış, daha sonra kendi imkânları dâhilinde yaptıkları evlerin topraktan olan, iki odayı geçmeyen, tuvaletin dışarıda yer aldığı konutlar olduğu belirtilmiştir. Ve uzun yıllar onarımlar yapılarak içinde barındıklarını ifade etmişlerdir. Son zamanlarda alınan tazminatların da kaynak oluşturması sayesinde beton evler inşa etmişlerdir. Bu kişilerin oturdukları mahalleler göç sonrası kurulmuş en ücra mahalleler olduğundan, kent merkezinden farklı bir atmosfere sahiptir. Özellikle bir arada kurulan evler kırsallığı ve yoksulluğu barındırmaktadır.

5 çocuk babası Katılımcı 25:

“Ev bizimdir. İlk geldiğimiz zamanlar birkaç mahalle değiştirdik. Kaldığımız evlerde iki aile beraber kalıyorduk. Şimdiki ahırlarımızdan daha iyi değildi ama mecburduk. Birkaç yıl sonra kendimize ufak bir yer aldık ve iki odası

olan bir ev yaptık. Şükür ki o günler geride kaldı. Şimdi imkânlarımız elverdiği kadarıyla kendimize yeni bir ev yapabildik.”

3 çocuk annesi Katılımcı 29:

“İlk geldiğimizde kayınımın ailesi ve biz beraber bir ev yapmıştık. Bir odasında biz diğerinde kayınım ve ailesi kalırdı. Sonra eşim vefat etti ve biz halen beraber kalıyorduk. Birkaç yıl önce köy tazminatları ve banka kredisi ile evi yıkıp iki daire yaptık.”

Görüşmelerde ekonomik unsurlara ilişkin değerlendirmelerin benzerlik gösterdiği ve zorunlu göç sürecinin en önemli unsurlarından biri olduğu ortaya konulmuştur. Zorunlu göç süreci ve sonrasında ekonomik sorunlar, göçü yaşayanlar üzerinde belirgin düzeyde bir zorluk yaratmıştır. Bu durumun etkisi yıllarca sürmüş ve birçok insanın yaşamını zorlaştırmıştır. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda, ekonomik açıdan yaşanan sıkıntıların yaşamın birçok alanında etkili ve ilişkili olduğu gerçeği sıklıkla vurgulanmıştır. Ekonomi kaynaklı sorunlar sosyal, fiziksel ve kültürel unsurlarda da belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırma ve literatür taramalarından anlaşıldığı üzere Türkiye göç konusunda bir dönem transit geçiş noktası olarak kullanılırken, daha sonra bir göç hedefi haline gelmiştir. Bunun yanında ülkenin iç göç hareketliliği de oldukça artmış ve büyük kitlesel göçlere tanıklık etmiştir. Tarımda yapılan yenilikler ve uygulanan neo-liberal politikalar sonucunda kırsal kesimde yaşayanlar, ekonomik anlamda büyük sorunlar yaşamış ve geçimini sağlamakta zorlandıkları için çareyi kentlere yönelmekte bulmuşlardır. 1950'lere kadar dikkat çekmeyen sayılarda oluşan göçler, bu yıllardan sonra kitlesel boyutlarda yaşanmaya başlamıştır. Bu göçlerin ekonomik gerekçelerine 1980'lerde eklenen güvenlik konusu, iç göçlerde patlama yaşatmıştır. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde baş gösteren PKK terörü ve devlet güçlerinin mücadelesi, kırsalda yaşamı imkânsız hale getirmiştir. Zira çatışmalar boyunca köylünün geçim kaynağı olan hayvancılık, meralara çıkışın yasaklanması ile darbe almıştır. Bunun haricinde kırsaldan tüm zorluklara rağmen gitmemekte direnen köylüler devlet eliyle göç ettirilmiştir. Göçün yaşandığı bölge olan Doğu ve Güneydoğu bölgeleri zaten kalkınmamış ve az gelişmiş bölgeler iken, bu zamanlarda böylesine bir insan seliyle büyük darbeler almıştır. Üstelik kırsalın boşaltılmasından dolayı, oradan sağlanan birçok ürün artık üretilmediğinden bölge ekonomisi de zarar görmüştür. Kent hayatına alışık olmayan köylüler buralarda uzun süre işsiz kalmışlardır.

Çalışmada, zorunlu göçün varış noktalarından biri olan Hakkâri kenti ele alınmış olup, araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; Hakkâri göçün yaşandığı dönem merkez nüfusu kırsala oranla az olduğundan, bir köy görünümünden henüz şehir yapısına ulaşmamıştır. İyi bir alt yapıya sahip olmadığı gibi konut sayısı olarak da bu göçü barındıracak bir durumda değildir. Kırdan gelen binlerce kişi, Hakkâri kent merkezinde birçok sorunla karşılaşmış, aynı zamanda çeşitli problemlerin oluşmasına da zemin oluşturmuştur. Çalışma sonuçları arasında, kişilerin ilk zamanlarında yaşadıkları konut bulamama ve işsizlik en büyük sorunlar arasında yer almıştır. Ekonomik sıkıntılardan dolayı küçük yaşlarda çalışmak zorunda kalan bireylerin aksayan eğitim hayatı, yeterli iş olanaklarının olmayışından doğan marjinal iş alanları, köy yaşamına özgü şeylerin kentte yer bulamaması ve bu yüzden adaptasyon sorunu yaşanması, geçim zorluğu gibi durumlar yaşanmıştır. Yine kültürel ve sosyal uyumsuzluklar, toplumun dayattığı farklılık algısı (dışlanma) gibi birçok sorunla karşı karşıya kalınmıştır. Bunun dışında kentin, gelen kitleye konut sağlayamadığı için gecekondulaşmaya maruz kalması, altyapı, eğitim, sağlık, ulaşım gibi konularda yetersizlikler Hakkâri'nin öne çıkan problemleri olmuştur. Buna örnek olarak göç sonrası kurulmuş mahalleler ile, 30.000 kişiye göre olan altyapının gelen göç ile bozulmaya başlaması, eğitim ve sağlık alanında da yine artan nüfusa yetersiz kalınması gibi çıktılar gösterilebilir. Yaşanan zorunlu göçün üzerinden 30 yılı aşkın zaman geçmesine rağmen, yapılan bu çalışmada, hem katılımcılarla görüşmeler sırasında edinilen izlenime göre hem de kentsel olarak geldiği noktayı göz önüne aldığımızda Hakkâri'de göçün yarattığı etkilerin izleri halen varlığını sürdürmektedir.

Öneriler:

-Devlet tarafından gerçekleştirilecek olan yer değişimlerinin neden olacağı göç dalgası iyi planlanmalı, göç edenlere altyapısı kurulu bir şekilde yer gösterilmeli ve destek verilmelidir. Bu şekilde mağduriyetlerin minimuma inmesi sağlanabilir.

-Kırsaldan gelen kişilerin mümkün olduğunca istihdama kazandırılması hem insanlar açısından hem de ülke genelinde faydalı olacaktır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin beşeri sermayesini etkin olarak kullanması bir zorunluluktur.

-Göç alan bölge veya kentlerde, göçün ekonomik ve sosyal olumsuzluklarını azaltmak için alt yapı ile birlikte üst yapı yatırımlarının da yapılması gerekmektedir.

-Göç ettirilen kişilerin yaşadıkları mağduriyetin en kısa sürede tazmin edilmesi, hem kişinin yeni hayatına adapte olması açısından bir destek olabilir hem de devlete bakış açısının olumlu yönde değişmesini sağlayabilir.

-Göç eden kişilerin uğradıkları olumsuz durumu daha kısa sürede atlatması amacıyla maddi destek ile birlikte, belli bir süre rehabilitasyon desteği verilmelidir.

-Göç eden kişilerin toplum tarafından dışlanması durumlarına karşılık, toplumda sorun oluşabilecek alanlarda gerekli düzenlemelerin ve bilgilendirmelerin yapılması gerekmektedir.

-Göç öncesinde kişilere bir hazırlık süresi ve yolculuk boyunca gereken yardımlar mutlaka verilmelidir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). "Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 76-117.

Adıgüzel, Y. (2020). *Göç Sosyolojisi*, 4. Baskı, Nobel Akademik, Ankara.

Aksoy, Z. (2012). "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-304.

Akşit, D. G., Bozok, Y. D. ve Bozok, Y. D. (2015). "Zorunlu Göç, Sorunlu Karşılaşmalar: Hisar Köyü, Nevşehir'deki Suriyeli Göçmenler Örneği", *Maltepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2, 92-116.

Aydınlı, H. İ., ve Çiftçi, S. (2015). "Türkiye'de Kır-Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 192-200.

Barışık, S. (2020). *Göç Kavramı, Tanımı ve Türleri. Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Başel, H. (2007). "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 53, 515-542.

Berker, A. (2016). "Zorunlu Göçün Yol Açtığı Refah Kaybının İncelenmesi: Yaşam Memnuniyeti Yaklaşımı", *ODTÜ Gelişim Dergisi*, 43, 675-706.

Bostan, H. (2017). "Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Coğrafya Dergisi*, 35, 1-16.

Bozkurt, N. (2000). *Denizi Kurutmak*, 1. Baskı, Belge, İstanbul.

Ceylan, O. (2019). "1950-1980 Arasında Türk Tarımında Yeşil Devrim: Serhat İlimiz Hakkâri Örneği", *Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri Uluslararası Sempozyumu*, Hakkâri: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 482, 203-240.

Ceylan, Y. (2012). "Zorunlu Göç ve Suç İlişkisi (Muş İli Örneği)", *Akademik Bakış Dergisi*, 32, 1-18.

Çağlar, T. (2018). "Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 5/8, 26-49.

Deniz, T. (2014). "Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181, 175-204.

- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). "Göç ve İnsan" *Birey ve Toplum*, 5/9, 9-22.
- Eliçalışkan, M. (2021). Coğrafya Dünyası. (29.01.2022). <https://www.cografya.gen.tr/tr/Hakkâri/>
- Erkan, R. ve Erdoğan, M. Y. (2006). "Göç ve Çocuk Suçluluğu", *Aile ve Toplum*, 8/3, 79-90.
- Ertuş, M. S. (2019). "1990'lı Yıllarda Hakkâri İlinde Köy Boşaltmalarıyla Oluşan Göç Hareketlerinin Hakkâri Şehri Üzerindeki Sosyo Kültürel ve Mekânsal Etkileri», *Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri Uluslararası Sempozyumu*, Hakkâri: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 482, 87-112.
- Hacaloğlu, A. (1997). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. (12.02.2022). <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2795>
- Hakkâri Valiliği (2022). İlimiz Tarihi. (29.01.2022). <http://www.Hakkâri.gov.tr/ilimiz-tarihi>
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydıngün, İ. (1997). "Türkiye'de İç Göç ve İç Göçün İşçi Hareketine Etkisi", *Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri Konferansı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 6-8 Haziran, 207-244.
- Kasarıcı, A. G. (1996). "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5, 247-267.
- Kaya, N., Doğan, R., Meertens, S. ve Aydın, Y. (2006). Türkiye'de Yerinden Edilen Kişiler Sorunu. Geri Dönüş ve Zararlarının Tazmini İçin Eylem Kılavuzu, Toplum ve Hukuk Araştırmaları. (02.10.2022). <http://www.tohav.org/Content/UserFiles/ListItem/Docs/katalog6427kilavuz.pdf>
- Keleş, D. İ. (1997). Türkiye'de Göç Eğilimleri ve Şehirleşme Süreci. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 1, sayı 2, 167-187.
- Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor*, 1. Baskı, Ütopya, Ankara.
- Kınık, K. (2010). "Göç, Sürgün ve İltica", *Hayat Sağlık Dergisi*, 2, 36-39.
- Koçak, Y. D. ve Terzi, E. (2012). "Türkiye'de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/3, 163-184.
- Kule, H. ve Es, M. (2005). "Türkiye'de kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 259-300.
- Kurban, D., Yüksek, D., Çelik, A. B., Ünal, T. ve Aker, A. T. (2008). *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, 2. Baskı, Tesev Yayınları, İstanbul.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2022). Hakkâri Tarihi. (29.01.2022). <https://Hakkâri.ktb.gov.tr/TR-158986/Hakkâri-tarihi.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Hakkâri İlinde Nüfus.(29.01.2022). <https://Hakkâri.ktb.gov.tr/TR-160244/Hakkâri-ilinde-nufus.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Hakkâri İlinde Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Etkileri. (29.01.2022). <https://Hakkâri.ktb.gov.tr/TR-160245/Hakkâri-ilinde-nufusun-sosyal-ve-ekonomik--nitelikleri.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Hakkâri Tarihi. (29.01.2022). <https://Hakkâri.ktb.gov.tr/TR-159078/Hakkârinin-konumu.html>
- Orhan, F. (2018). "Ahıska'dan Erzincan'a Uzanan Bitmeyen Göç: Ahıska Türklerinin Sürgün ve Zorunlu Göç İle Geçen Hayatı", *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar İçinde*, (Ed. Solak, A. Ve Özpolat, V.), Hegem yayınları, Ankara, 89-112.
- Ö. Ö. (2016). *Hakkâri Vilayetinin Sosyo-İktisadi ve Siyasi Yapısı (1923-1960)*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi.
- Özdemir, H. (2012). "Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-18.
- Özmen, Ş. Y. (2019). «Seyahat Bloggerlarının Gözünden Hakkâri», *Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri Uluslararası Sempozyumu*, Hakkâri: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 482, 271-291.

- Resmi Gazete (2012). On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (25.04.2022). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>
- S, B. (2021). "Hakkâri İlinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası". Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Sadıkoglu, B. ve Doğan, P. D. (2020). "Hakkâri İlinde Cumhuriyet'ten Günümüze Eğitim Fonksiyonunun Gelişimi", *Journal of Awareness*,5/3, 449-462.
- Sağlam, S. (2006). "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", *Türkiyat Araştırmaları*, 5, 33-45.
- Sami, Y. K. (2009). "Zorunlu Göçle Yüzleşirken; Kentsel Bağlamda Ortaya Çıkan Kültürel ve Toplumsal Ayrışma: Diyarbakır Kent Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/30, 250-265.
- Sarman, A., Günay, U. ve Sarman, E. (2018). "Savaş ve Göçün Çocuklar Üzerindeki Travmatik Etkileri", *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar içinde Ankara: Hegem Yayınları*, 34-42
- Sayılan, H. (2019). "Coğrafi Açından Hakkâri İlinin Tarihi ve Kültürel Turizm Potansiyeli", *Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkâri Uluslararası Sempozyumu*, Hakkâri: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk, 482, 241-269
- Sevim, Y. (2010). "Terör Mağdurları: Geriye Göç Çözüm mü?", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*,1/1 17-35.
- Tamer, M. ve Birvural, A. (2018). "Zorunlu Göçün Toplumlarda Oluşturduğu Problemler". *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar*, (Ed. Solak, A. Ve Özpolat), V Hegem Yayınlar, Ankara, 9-21.
- Taşçı, A. F. (2009). "Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç". *Kamu-İş*, 10/4, 177-205.
- TDK (2022). Göç. (12.04.2022). <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekeli, İ. (2008). "Göç ve Ötesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 329-336
- Tekeli, İ. Ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Tekin, H. H. (2006). "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116.
- Resmi Gazete (2004). Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun. (25.04.2022). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5233&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Tokmak, M. (2016). "Sözlü Tarih ve Derinlemesine Görüşme", *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/3, 83-98.
- Top, E. M. (2010). *Hakkâri*, T.C. Hakkâri Valiliği, Yayın No: 6, Hakkâri.
- Tuncel, G. ve Gündoğmuş, B. (2013). "Güneydoğuda Yaşanan Köy Boşaltma Hadiselerinin Siyasal Yansımaları ve Şırnak İl Ölçeğindeki Seçmen Tercihine Etkisi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/44, 234-254.
- TÜİK. (2022). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. (09.01.2022). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>
- Tümtaş, M. S. (2009). "Yoksulluktan Yoksunluğa Göç: Marmaris ve Mersin Örnekleri. *Toplum ve Demokrasi*, 3/5, 111-134.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2014). "Göç ve Yoksulluk Kısacasında Yıkılan Bir Kent: Van", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), 1-23.
- Tümtaş, Y. D. ve Ergun, D. D. (2016). "Göçün toplumsal ve mekânsal yapı üzerindeki etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21/4, 1347-1359.
- TÜSİAD. (1999). *Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A. Z. (2013). "Yerinden Olmuşların Yoksulluğunu Yeniden Üreten Habitus", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(25), 105-112.
- Yıldırım, A. (2014). "Kırsaldan Kente Göç ve Değişen Siyaset: Muş Örneği". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3, 25-32.

- Yıldırım, E., Adıyaman, M. ve Kaplan, Y. (2022). Hakkâri Doğa Sporları Rotaları, Hakkâri Üniversitesi Yayınları, Hakkâri.
- Yıldız, M. Z., ve Alaeddinoğlu, F. (2011). "Göç ve Yoksulluk: Hakkâri Örneği", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1, 437- 462.
- Yılmaz, A. (2014). "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri", *TurkishStudies*,9/2, 1685-1704.
- Yılmaz, V. (2019). "İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9/11, 1709-1735.
- Yılmaz, V. ve Çelik, M. (2018). "İç Göçün Sebepleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis". *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar*, (Ed. Solak, A. Ve Özpolat, V), Hegem yayınları, Ankara, 132-158.
- Yüceşahin, M. M., ve Özgür, E. (2006). "Türkiye'nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekansal Örüntü", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2), 15-35.
- Yüksel, A. N. (2020). "Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak: Görüşme", *Social Sciences Studies Journal*, 56, 542-557.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).